

Middle Black Sea Journal of Communication Studies

International Peer-Reviewed Journal

<http://dergipark.gov.tr/mbsjcs>

Research/Araştırma

Middle Black Sea Journal of Communication Studies. 2020. 5(1): 57-64

Ötekileştirmenin Diyalektiği Bağlamında Bireyin Varoluşsal Bunalımı Üzerine Bir Analiz:

Çoğunluk 2010*

Eşref AKMEŞE¹

İnönü Üniversitesi, İletişim Fakültesi

Radyo, Televizyon ve Sinema Bölümü

Özet

İnsanlık tarihi kesintisiz biçimde devam eden egemenlik kurma mücadelelerinden oluşmaktadır. Toplumsal yaşam içinde egemenlik kurma istenci ekseninde gelişen mücadele pratikleri ana hatlarıyla biz ve onlar ayrımı üzerinden gelişmektedir. En yalın ifadeyle "Biz" e dahil edilenler "iyi", bizim dışımızdakiler ise "kötü" olarak konumlandırılmaktadır. Bu bağlamda biz ve onlar üzerinden yapılan tanımlar ötekiliği bir sorunsala dönüştürmekte, ötekilik damgası ise ötekileştirme pratiklerini hayata geçirmektedir. Bu doğrultuda ötekilik ve ötekileştirme eksenli yaklaşımlar farklı toplumsal kesimler arasında, sorumlu bir etkileşime yol açmakta, söz konusu durum sağlıklı iletişim kurmanın olanaklarını köreltmektedir. Bu eksenle ötekileştirici düşüncelerin etkisinde kalan farklı toplumsal grup, sınıf ve kesimlere mensup bireyler, sağlıklı toplumsal ilişkiler kuramayarak varoluşsal bunalımlara sürüklenmektedir. Söz konusu sorunlar ekseninde modern bireyin konumu ve toplumla ilişkilerini tasvir eden birçok film üretilmektedir. Bu doğrultuda ötekileştirme pratiklerinin birey üzerinde etkilerini temalaştıran filmlerin anlaşılması ötekilik sorunun idrak edilmesi için önem taşımaktadır. Bu çalışmada, Seren Yüce'nin senaryosunu yazıp yönettiği, Çoğunluk (2010) adlı film sınıf, kültür ve kimlik ekseninde kurulan ötekileştirme pratiklerinin birey üzerinde yarattığı varoluşsal bunalımı anlamak amacıyla nitel yaklaşımla, betimsel analize tabi tutulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Ötekilik, ötekileştirme, birey, kimlik, Çoğunluk filmi

An Analysis on The Existential Crisis of The Individual in The Context of The Dialectics of Marginalization: Çoğunluk 2010

Abstract

The history of humanity consists of continuous fights for establishing hegemony. Practices of struggle that evolve around the axis of the volition to establish hegemony within social life are mainly shaped over the distinction of us versus them. In the simplest sense, those included in "us" are considered "good", and those outside "us" are considered "bad". In this context, definitions made over us and them transform otherness into a problem, and the stigma of being other gives rise to practices of marginalization. In this sense, approaches around otherness and marginalization lead to a problematic interaction between different social fractions, and this issue in question curbs the opportunities of establishing healthy communication. In this situation, individuals belonging to

* Bu makale 2014 yılında tamamlanan "2000 Sonrası Türk Sinemasında Ötekiliğin Temsili: Varoluşçu Bir Yaklaşım" başlığıyla E.Ü.S.B.E. sunulmuş Yüksek Lisans Tezinden yararlanılarak üretilmiştir.

¹ Arş. Gör., E-mail: esrefakmese@gmail.com

different social groups, classes and fractions who are under the influence of marginalizing thoughts are drifted towards existential crises by not being able to establish healthy social relationships. Several films that describe the position of the individual and their conflicts with the society in the context of the aforementioned problems are being made. Thus, it carries important in terms of comprehending the problem to understand films that thematize the effects of marginalization practices on the individual. In this study, the film named *Çoğunluk* (2010) [Majority], which was written and directed by Seren Yüce, was subjected to a descriptive analysis with a qualitative approach with the purpose of understanding the existential crisis created on the individual by practices of marginalization that are established on the axes of culture and identity.

Keywords: Otherness, marginalization, individual, identity, *Çoğunluk* the movie.

© 2020 OMU

1. Giriş

İnsanlık tarihi güç eksenli mücadelelerle örülüdür. Tarihsel süreç güce dayalı iktidar ilişkilerinin kaçınılmaz biçimde ötekileştirmeye dayalı dışlama ve düşmanlaştırma politikalarını ortaya çıkardığını göstermektedir. Toplumsal bir olgu olarak ötekilik, insanlığın karşılaştığı yeni bir durum değildir. Tarih boyunca “öteki” olarak konumlandırılanlar, güce dayalı ilişkilerde iktidara ve egemenlerin ideolojisine mesafelerine göre çeşitli biçimlerde tanımlanmıştır. Ötekilik mekanizması, iktidarların varoluşlarını sürdürmesine, pekiştirmesine ve gücünü korumasına yararıdır. Bu doğrultuda ötekilik mekanizmasının kurulması güç ve egemenlik ilişkileri ekseninde ötekiliğin yaratılma süreci olmuştur. Bu nedenlerle ötekilik ve ötekileştirme sınıflı toplumların her döneminde söz konusu olmuştur. Bu ekseninde ötekilik olgusu tarihin en eski dönemlerinden beri var olmuştur ancak ötekiliğin kavramsal düzlemde çeşitli disiplinlerarası çalışmalarda bir araştırma konusu olması yeni sayılabilecek bir olgudur.

Öteki kavramı, sosyal bilimlerin farklı alanlarında insan realitesini sosyo-politik eksenden kültürel düzleme kadar etkileyen bir dizi sorun ve sorunsal bağlamında irdelenmektedir. İrk, kimlik, cinsiyet, inanç, kültür, coğrafya, dil ve sınıf farkları gibi birçok konu ötekilik bağlamında tartışılmaktadır. İnsanlığın önemli problemleri arasında olan “ötekilik” ve “ötekileştirme” sınıflı toplumların gelişmesi, ırkçılık düşüncesinin ortaya çıkması ve inanç sistemlerinin dışlayıcı yaklaşımlarıyla yakıcı bir sorun olarak gelişmiştir. Gittikçe karmaşıklaşan “öteki” problemi, kültür ve aidiyetlere yapılan aşırı vurgularla modern dönemde ciddi bir soruna dönüşmüştür. İnsana dair yüklü bir kavram olan ötekiliğe ilişkin konular insan deneyimlerinin etkili biçimde yansıtıldığı sinema filmleri için vazgeçilmez niteliktedir. Kitlese bir sanat olan sinema insanı insana anlatan, insanı görünür kılan işlevsel bir alandır. Bireylerin içinde yaşadıkları toplum yöneten ve yönetilenlerden oluşur, bu eksenindeki hiyerarşik yapıyla oluşan egemenlik ilişkileri her zaman ötekileştirmeyi yaratır. Bu bağlamda ötekiliğin ve ötekileştirme pratiklerinin açığa çıkarılması, öteki olarak konumlandırılanların direnişini gerektirir.

Kitle iletişim araçları bilginin, ideolojinin ve insan deneyimlerinin kitlelere aktarıldığı vazgeçilmez mecralardır. Egemen sınıflar öteki olarak konumlandıkları, kesimler üzerinde kurdukları hegemonyalarını sürdürmek ve ideolojilerini kesintisiz biçimde yeniden üretmek için kitle iletişim araçlarından yararlanmaktadır (İnceoğlu ve Çoban, 2014 : 53). Bu bağlamda kitleler üzerinde oldukça etkili olan sinema egemen sınıflar için olduğu kadar, tahakküm altındaki kesimler için de önemli olanaklar içermektedir.

Ötekiliğin ve ötekileştirme pratiklerinin görünür kılınması kitle iletişim araçları ve sanat aracılığıyla etkili biçimde gerçekleşir. Bu doğrultuda sinema filmleri ötekilik gibi toplumsal olguların anlaşılması açısından önemli imkanlar sunar. Seren Yüce'nin yazıp yönettiği 2010 yapımı *Çoğunluk*, yakın dönem Türk Sinemasında ötekiliğe ilişkin izleklerin dikkate değer biçimde işlendiği özgün bir film olarak kabul görmektedir. Bu ekseninde *Çoğunluk* ötekilik kavramı bağlamında nitel yaklaşımla betimsel analiz yöntemiyle irdelenecektir.

2. Öteki Kavramı ve Ötekileştirme

Öteki kavramı irdelendiğinde herkesin herkese karşı bir açıdan öteki olduğu savunulabilir. Karmaşık olmayan anlamıyla öteki; bizden olmayan, tanımadığımız, yabancı olduğumuz, bilmediğimiz, korktuğumuzdur (İnceoğlu ve Çoban, 2014: 55). Sözcük olarak, öteki “ben” ve “biz” arasındaki farklılıkları ifade etmek için kullanılır, ben ve bizim dışında olanı, bizden farklı olanı anlatır ancak öteki kelimesi kavramsal düzeyde sözlüklerdeki karşılığından daha kapsamlı anlam ve bağlamlarda kullanılır (Çapar, 2006: 36). Bu açıdan, öteki ve ötekilik sorununun tartışıldığı birçok disiplin içinde kavramın farklılaşabilen anlam ve bağlam setleri içinde kullanıldığı görülmektedir. Bu durum öteki kavramının birçok kesişen ve ayrışan tanımının yapılabilmesine olanak sağlamaktadır.

Öteki tanımlarındaki temel nokta, biz ve bizim dışımızda olan düzen bozucular biçimindeki kategorizasyonlar ile gerçekleşir. Öteki olarak konumlandırılan kişi ve/veya topluluklar ben veya biz ile ilişkiler ve karşıtlıklar ekseninde değerlendirilir. “Biz”in perspektifiyle “öteki” tanımlanırken en önemli unsur düzen bozma potansiyeli olarak öne çıkar (Kundakçı, 2013: 69). Bu açıdan öteki tanımlarının bileşkesini bizden olmayanlar, bizim dışımızdakiler oluşturur. “Biz”in dışında bırakılanlar genellikle müesses nizam için tehdit oluşturmakla itham edilir. Bu bağlamda pek çok gerekçe ile

yapılabilen ötekileştirmenin mantığında ötekileştirenlerin, çeşitli olumsuzlukları kendilerinin dışında konumladıkları, kişi ve/veya kesimlere yakıştırması bulunur.

Tarihsel süreçte neredeyse bütün toplulukların kendilerini merkeze alarak kendilerinin dışında kalanları öteki olarak konumlandıkları görülmektedir. Bu eksenle “Biz”e göre öteki tanımlaması yapılırken, “Biz” kavramı ötekine göre inşa edilir. Birey ve/veya topluluklar kendi kimliklerini inşa sürecinde genellikle başkalarıyla kıyaslama yapmakta, ötekiyi tanımlanırken ise kendi kimliklerini temel almaktadır (Çapar 2006: 35). Bu çerçevede yapılan ötekileştirme pratikleriyle inşa edilen kimlikler “Biz”in olumlanması, “Öteki”nin ise olumsuzlanması ekseninde gelişerek temellendirilir. Bu açıdan değerlendirildiğinde “geçmiş ya da mevcut kültürlerden hiçbiri, yeryüzünde kendi merkezi konumuna ilişkin inançları ile varlığını bildiği ve farklı ölçülerde temas kurduğu, hatta kültürel alışverişi içinde olduğu ‘ötekiler’ arasındaki gerilimden uzak değildir (Özbudun, 2003: 59). Bu durum tarihsel süreç içinde farklı aidiyetlere mensup kesimler arasında süreklilik gösteren bir olgu olarak bilinmektedir.

Öteki; tarihsel süreçte hep var olmuştur. Öteki kavramı ise modern toplumla birlikte sosyal bilimlerin farklı alanları içinde yoğun biçimde tartışılır olmuştur. Öteki üzerine düşünme, öteki ile ilişki ve ötekilik olgusu insanlık tarihi kadar eskidir. Bu doğrultuda bir değerlendirme yapan Dominique Schnapper (2005: 25)’e göre, öteki ile ilişki kurma, başkalık üzerine düşünme ve Öteki’ni düşünme yolları Yunan Antik çağından modern toplumlara miras olarak aktarılmıştır.

Ötekilik konusunun farklı disiplinlerde irdelenmesi, öteki kavramının işaret ettiği sorunların farklı yaklaşımlarla değerlendirilmesini doğurmaktadır. Öteki kavramı genellikle kimlik, inanç, etnisite, cinsiyet, millet, coğrafya ve benzeri aidiyetler üzerinden irdelenir (Uluç, 2009: 32). Bu doğrultuda, “İrk etnisite, din, mezhep, hemşehrilik, aşiret, akrabalık, cinsiyet gibi etkenlere göre durumsal olarak belirlenen öteki, farklı olmayı ifade ettiği gibi, düşman olmayı da ifade edebilir ya da potansiyel olarak düşmanlaştırma eğilimini içinde barındırır” (Emiroğlu ve Aydın, 2003: 661). Öteki olanın belirlenmesi, tanımlanması ve inşa edilmesi kaçınılmaz olarak ötekileştirmeye yol açar, öyle ki ötekileştirme pratiği toplumsal bir süreç olarak gelişir (Tekeli, 1998: 87). Bu eksenle gerçekleştirilen ötekileştirme pratikleri belli aidiyetler üzerinden yapılır. Söz konusu aidiyetler ötekiliğin zemini olarak görülmekte ve ötekileştirme farklılıklar üzerinden ötekilerin dışlanması temelinde söz konusu olmaktadır. Bu doğrultuda, “Ötekileştirme”, bir tanıma/bilme biçimi olmanın ötesinde, aşağılama, kaçınma, düşmanlaştırma, evlilik ilişkisi kurmama gibi tutumları da barındırır. “Öteki” bu yönüyle, kişinin ve onun mensubiyetinin karşısını tanımlayarak kendilik bilincini oluşturan bir kimlik bileşenidir ve etnosantrizmin kaynağıdır (Emiroğlu ve Aydın, 2003: 661). Bu bağlamda ötekileştirmek, ötekileştirilenlerin dışlanmasını içermekle sınırlı değildir. Ötekileştirilenlerin tahakküm altına alınması, haklarının yok sayılması hatta fiziksel varlıklarının tehdit edilmesi gibi sonuçlar doğurur.

İrkçilik, soykırım, cinsiyetçilik, yabancı düşmanlığı gibi birçok olumsuz toplumsal hareket ve olgu, öteki kavramı üzerinden, ötekileştirmeyle ilişkisellik içinde kurulur. Ötekileştirmenin dışlayıcı boyutu ötekileştirenlerin de kimliğinin çerçevesini oluştur çünkü üstünlük ve farka dayalı bir motivasyonla oluşturulan ötekileştirme, ötekileştirici grupları da belli sınırlar içinde hapseden tanımlamaları ortaya çıkarır (Tekeli, 1998: 87). Bu açıdan ötekileştirme reaktif karakter taşır çünkü kendini ötekine göre tanımlamak, kendi kimliğini ötekilerden yola çıkarak belirlemeyi içerir. Bu bağlamda “Biz” konumdakiler, kendi meşhretlerini, değerlerini ve ahlâk anlayışlarını ötekilere göre belirleyerek, kendilerini dışladıklarının aynasında görmek gibi sorunlu bir döngüsellik içine hapsederler. Bu döngü içinde ötekileştirenler, ötekileştirdiklerine bağımlı kalır ve onlara göre belirlenir. Bu açıdan ötekileştirenler de ötekileşme sürecine dahil olur.

Ötekileştirme vurgulandığı üzere birçok gerekçe ile yapılabilmektedir. Ötekileştirmenin hayat bulduğu zemin, öteki ile ilişkili kavramlarla daha somut biçimde betimlenme olanağı sunar. Bu doğrultuda ötekiliğe ilişkin kavramlar olan kimlik, önyargı ve damgalama kavramlarını açıklamak gerekmektedir.

3. Öteki Kavramı ve Kimlik

Kimlik, ötekilik ve ötekileştirme pratiği ile doğrudan doğruya ilişkili bir kavram olarak insana özgü bir aidiyeti ifade eder. “Kimliğin iki temel bileşeni vardır. Bunlardan ilki tanımlama ve tanınma, ikicisi aidiyettir” (Emiroğlu ve Aydın, 2003: 469). Öteki sorunsalı ile yakından ilişkili olan kimlik kavramı, 20. yüzyıldaki kullanımıyla, giderek bilinmeyenlerle dolu bir dünyada, bireyin sosyal konumlarını ve psikolojik bunalımlarını vurgulayan anlamlarla yüklü bir kelime niteliğine bürünmüştür (Uluç, 2009: 53). Sokrates’in ‘Kendini tanı’ önermesinden başlayıp Freud’a kadar uzanan süreçte birçok düşünce ustası, insanı tanıyan, tanımlayan bir kavram olarak kimliği ele almıştır (Maalouf, 2000: 15). Kimlik; sınırları net olmayan, kurgulanan ve bütünsel olarak bireyin ve grubun algılarına bağlı olan bir kavramdır. Bu açıdan bakıldığında kimlik kavramı tarihsel olmakla birlikte, ezeli ve ebedi bir kesinliği içermez. Tanıma ve tanınmayla ilintili bir kavram olan kimlik, ikili bir sürecin ürünüdür. Birey ve gruplar farklı kimlik çeşitleri içerisinde zaman ve mekana bağlı olarak etkinliği değişebilen kimliklerden birini başat kılma, öne çıkarma eğilimi içine girmektedir (Suvari, 2007: 293). Kimlik kavramı tarihsel süreç içinde farklı yaklaşım ve bakış açılarıyla ele alınmıştır. Bu durumun doğal bir sonucu olarak kimlik farklı tanımlamalara konu olmuştur. Farklılığının ifadesi olarak açıklanabilen kimliğin tanımlanması bir diğerinden, ötekiden geçer. Bu açıdan, “kimlik bir kişi veya grubun kendisini tanımlaması ve kendini diğer kişi veya gruplar arasında konumlaması” (Bilgin, 2007a: 11), biçiminde açıklanabilir. Buradan anlaşılacağı üzere kimlik

kavramının, kimliği taşıyan veya kimliğe sahip olan için önemi, hem kim olduğunu, nereye ait olduğunu belirtmesi hem de kimlerden farklı olduğunu temellendirme özelliğidir. Bireyin kendisini sosyal sistem içinde var eden, sosyal bir varlık olarak konumlanmasını sağlayan, bireyin sosyal kimliğidir. Birey sosyal kimliği sayesinde toplumsal bir varlık olarak kabul görür. Bir bireyin sosyal kimliği aynı zamanda onun sosyal sistem içerisinde yer alan, cinsiyet, yaş, sosyal sınıf ve bir ulusa ait olma gibi kategoriler ile ilişkili olarak özellik kazanır (Cuche, 2013: 115). Sonuç olarak, öteki ile kimlik ilişkisinde; kimlik tanımlamalarında ve kimlik oluşumunda, öteki olmazsa olmaz bir rol oynamaktadır, çünkü ‘biz’ ötekine göre tanımlanır.

4. Öteki Kavramı ve Önyargı

Biz ile öteki arasında sürekli bir mesafe oluşmasında önemli rol oynayan önyargı, “herhangi bir konuda, yeterli ve gerekli bilgi edinilmeden ya da inceleme yapılmadan, yetersiz ve hatta hayali kanıtlara dayanılarak varılan yargı ya da kavram olarak tanımlanır” (İnceoğlu, 2010: 154). Önyargılar, önyargıyla yaklaşılan kişi ya da gruplarla araya, en hafifinden fiziksel ya da sosyal mesafe koyulmasına yol açan ve ayrımcılıkla yakından ilişkili olan tutumlardır. Önyargıların davranışa dönüştüğü durumlarda ayrımcılık söz konusu olmaktadır (Göregenli, 2012: 22). Belirli bir grubun üyelerine, salt gruba ait olmaları nedeniyle gösterilen olumsuz tutumları ifade eden önyargılar, her türlü gerçek kanıttan yoksun olarak peşinen üretilmektedir (Bilgin, 2007b: 272). Bireysel düzeyde başlayan önyargılar, genelleşerek grupsal ve toplumsal ilişkileri belirleyecek kadar etkili olmaktadır (Uluç, 2009: 60). Özetlemek gerekirse, “Biz” dışında kalan ötekilere ve öteki grupların mensuplarına karşı olumsuz ve dışlayıcı yaklaşımları içeren önyargılar, bireylerden ziyade, grup ve topluluklara yöneliktir. Bu tip yaklaşımlarda herhangi bir birey salt bir grup, topluluk, etnik kesim ve kültüre mensup olmakla peşinen etiketlenmekte ve ötekileştirilmektedir.

5. Ötekilik Kavramı ve Damgalama

Öteki’ye ilişkin bir diğer önemli kavram “damgalama”dır. Etimolojik kökeni açısından damgalama, kızgın bir demirle veya kesici bir alet kullanılarak yapılan görünür nitelikte bir işaret veya bedensel bir iz anlamına gelmektedir. Damgalamanın, damgalanan kişi veya kesimler açısından birçok olumsuz etkisi bulunmaktadır. Bireylere veya toplumsal gruplara yüklenen damgalar, bu gruplar içindeki kişilerin kaderini etkilemekte ve hayatın birçok alanında önlerine bariyerler koymaktadır (Bilgin, 2007b: 203-205). Toplumbilimci, Erving Goffman, *Damga: Örselenmiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine Notlar* isimli çalışmasında, damgalamayı kişinin değerini düşürücü bir ilişkilendirme olarak tanımlar ve birbirinden oldukça farklı üç damga tipi belirler. Bunlardan ilki, bedenle bağlantılı, muhtelif fiziki deformasyonlarla ilgilidir. İkincisi, zayıf irade, kişilik zaafı ve kişinin geçmişinde sergilediği davranış ve eylemlerle ilişkilidir. Üçüncüsü ise, Irk, ulus ve din gibi etnolojiyle ilgili damgalardır (Goffman, 2014: 33). Bu doğrultuda damgalanmak, tuhaf kabul edilmek, çirkin, farklı veya sapkın olarak etiketlenmek, dışlanmak, reddedilmiş olmak, fiziksel özellikler veya davranışlarından dolayı topluma eksikli, yabancı ve eksik olarak gösterilmek gibi birçok olumsuz sıfatla açıklanmaktadır (Slattery, 2012: 197-198). Anlamsal özelliklerinden anlaşılacağı üzere damgalama, birçok açıdan dışlanmayı, olumsuz nitelikler yüklenerek teşhir edilmeyi ve toplum dışına itilmeyi içeren, bir ötekileştirme pratiğini ifade etmektedir.

6. Çoğunluk Filminin Analizi

Çoğunluk (2010), üst-orta sınıf olarak kategorize edilebilecek bir Türk ailesinin küçük oğulları Mertkan’ı (Bartu Küçükçağlayan) odağına alan bir öykü üzerinden anlatılır. Film katı kuralları olan müteahhit baba Kemal Bey (Settar Tanrıöğen) ve hayatı akışına bırakmış, mutsuz bir ev hanımı olan anne Nazan Hanım (Nilgün Koldaş) tarafından yetiştirilen yirmili yaşlarında bir gencin varoluşsal bunalımı üzerinden gelişir. Mertkan’ın perspektifinden anlatılan filmde yer alan izlekler; sistemle uyumlu bir yaşam süren, orta sınıf mensuplarının farklı toplumsal kesimlere ait kişileri ve alt sınıf mensuplarını dışlamaları, onlara karşı önyargılı bir tutum sergilemeleri, onları ötekileştirmeleri ve ötekileştirenlerin ötekileşmesi bağlamında bireyin yaşadığı varoluşsal sorunları üzerinde şekillenir.

Filmin açılışındaki prolog bölümü izleyiciyi otoriter bir baba ve onun gölgesinde yetişen sinik bir oğul’un ilişkisine hazırlar. Açılış sahnesi Mertkan’ın çocukluk görüntüsüyle başlar. Ormanlık bir alanda babası ile yürüyüşe çıkan kilolu çocuk babasının temposuna ayak uyduramayarak geride kalır. Kemal ardında kalan oğluna ona yetişmesi için seslenir ancak Mertkan, nefes nefese kalır ve babasıyla aynı tempoyu tutturamaz. Bu durum Mertkan’ın gençlik döneminde de sürer. Mertkan birçok konuda babasına özenir, onun gibi “güçlü” olmaya çalışır ancak sürekli onun gerisinde kalır. Babası gibi olmakta zorlanan, üstelik gittikçe babasının otoritesi altında bunalan Mertkan, iradesizliğiyle varoluşsal bir bunalım içine sürüklenir. Süreç içinde bunalımı derinleşen Mertkan kendi seçimlerini yapacak kadar olgunlaşamaz ve babasının otoritesine tamamen teslim olarak, kendisine çizilen yazgıya boyun eğir.

Filmin prolog bölümünün bir planında baba ve oğul evde görünür. Baba evdeki gündelikçi Şükriye Hanım’ı (Güzide Balcı) görünce öfkelenir. Karısına, gündelikçinin o gün temizliğe gelmiş olmasının sebebini sorar. Karı-koca konuşurken, Mertkan eve temizliğe gelen kadına karşı öfkeli hareketler yapar, elektrikli süpürgeyi fişini prizden çeker. Kadının “Mertcim yapma” çıkışına, Kemal sert bir ses tonuyla “onun adı Mertkan, Mertcim değil” biçiminde tepki gösterir. Babasının gündelikçi kadına karşı tutumundan güç alan Mertkan temizlik yapan kadını tekmeler. Mertkan’ın gündelikçi kadına

yönelik olumsuz tavrı gençlik yıllarında da devam eder. Kendilerini ziyarete gelen gündelikçi kadın Mertkan'a sevecen davranır, oğlum diye hitap eder ancak Mertkan kadına oldukça soğuk davranır. Mertkan annesi Nazan Hanım'a, kadının evlerine para istemek için mi geldiğini sorar. Nazan kadının para istemediğini, aileyi ziyaret için geldiğini ve kocasından gördüğü şiddetin dayanılmaz boyutlara vardığından dert yakındığını söyler. Şükriye Hanımın aileyi ziyaret etmesine ve onun yaşadığı sorunlara ilgisiz kalan Mertkan kadının hala çok kötü koktuğunu söyler. Annesi Nazan Hanım, Şükriye'nin kötü kokmasını köylü olması ile açıklar. O esnada mutfağa giren Kemal olumsuz bir tavırla kadının gidip gitmediğini sorar. Baba, anne ve oğul'un her birinin, yıllarca evlerine gündeliğe gelen kadına yaklaşımları, aşağılayıcı ve ötekileştirici nitelikte eylemlerden oluşur. Filmin ilerleyen sahnelerinden birinde Mertkan ve Kemal, Şükriye'nin çocuğuyla birlikte karşıdan karşıya geçerken araba çarpması sonucu öldüklerini öğrenir ancak tavırları değişmez, her ikisi de "Allah rahmet eylesin" demenin ötesinde bir üzüntü belirtisi göstermez. Mertkan ölüm haberi karşısında annesinin üzüntülü görünmesinin de etkisiyle bir süre dalgınlaşır ve çocukluğunda Şükriye'nin cam sildiği bir kare gözünde canlanır ancak Mertkan'ın öteki insanların sorunlarına karşı vurdumduymazlığı devam eder.

Maddi problemleri olmayan bir aile içinde doğup büyüyen Mertkan, basit bir yaşam sürer ve babasının inşaat firmasının getir götür işlerine bakar. Boş zamanlarında arkadaşlarıyla alışveriş merkezlerinde sağı solu taciz eder ve arada bir arabayla turlamak dışında bir şeyle uğraşmaz. Mertkan'ın basit ve sıradan yaşamı yemek yediği bir mekânda garsonluk yapan Gül (Esme Madra) ile karşılaşmasıyla yeni bir evreye geçer. Söz konusu karşılaşma yaşamındaki boşluk ve anlamsızlıkla yüzleşmesi için Mertkan'a bir fırsat sunar. Mertkan'ın babası, Gül'ün memleketini sorun yapar, kökenleri konusunda ötekileştirici bir yaklaşım sergiler. Babası tarafından ötekileştirilen Gül ile ilişkisi Mertkan'ı ikileme içine düşürür. İlk kez bir kız arkadaş edinen ancak ilişkinin gerektirdiği sorumlulukları yüklenmekten kaçınan Mertkan geri çekilir ve dayanaksız gerekçelerle Gül'den ayrılır.

Mertkan, içinde bulunduğu anlamdan yoksun ve sorgulanmamış hayatında tesadüfen tanıştığı Gül'ün etkisiyle kendisinden farklı insanların yaşamlarını tanıma gerçeğiyle karşı karşıya kalır. Bu karşılaşma, sistemin ötekileştirdiği bir kadının ve ötekileştiren sınıfa mensup bir erkeğin karşılaşması olarak çelişkiler doğurur. Gül, taşralı kökleri, etnik kimliği, alt sınıf mensubu oluşu, hatta memleketi nedeniyle sistemin ötekisi olarak damgalanır. Mertkan ise orta sınıfa mensup, sistemle bütünleşmiş bir ailenin çocuğudur ancak o da bir çeşit "öteki" dir. Mertkan'ın ötekilik deneyimi, kendi sınıfına, ailesine ve sisteme uyum sağlayamaması ve yaşadığı varoluşsal bunalımlar nedeniyle kendisine ve çevresine yabancılaşmasından kaynaklanır. Mertkan, yaşadığı ülke gerçekliğine o kadar yabancıdır ki; Gül'ün ve arkadaşlarının hayatlarını kazanmak için çalışmak zorunda olması bile, onu şaşırtır çünkü o böyle bir zorunlulukla yüzleşmemiş; babasının gölgesinde bir hayat sürmüştür.

Ötekilik ve ötekileştirmenin yoğun bir tema olarak işlendiği filmde, ötekileştirmeyi en yoğun olarak yaşayan ve bir çeşit "günah keçisi" olarak nitelendirilen Gül, Mertkan'ın arkadaş çevresi ve babası tarafından Çingene, "bölücü" ve "komünist" olarak damgalanır. Mertkan'ın ailesi ve arkadaş çevreleriyle temsil edilen orta sınıf mensupları için Türk ve Müslüman olmamak, Çingene olmak, "Doğulu" olmak ve daha alt gelir seviyesine sahip bir sınıfa mensup olmak gibi özellikler dışlanma ve ötekileştirmenin nedenleri arasındadır. Filmde geçen birçok konuşma "ötekilere" karşı önyargı, damgalama ve suçlamayı içerir. Söz konusu yaklaşım Kemal ve Mertkan'ın arkadaş çevresinde Gül'e yöneltilen ötekileştirici ve eril söylemlerle doruğa ulaşır.

Çoğunluk'ta, erkeklerin egemen olduğu bir sistem içinde ötekileştirme pratikleri serimlenir. Kemal otoriter bir aile reisi, işveren, koca ve baba olarak makro iktidara bütünleşerek, mikro iktidarını sürdürür. Gücünü ideolojik ve sınıfsal konumundan alan söz konusu karakter, sınıflar arası ilişkilerde kendisinden zayıf gördükleri kişilere karşı önyargılı ve tahammülsüz bir tutum içinde ötekileştirici eksende tasvir edilir. Mertkan da babası Kemal'in makro iktidara bağımlı mikro iktidarının gölgesinde yaşar ancak yaşı ve yaşam tecrübesi daha alması gereken yolun başında olduğunu gösterir (Deniz ve Akmeşe, 2015: 93). Bu eksende Mertkan'ın yaşadığı varoluşsal bunalım, ötekileştirmenin diyalektiği içinde otoriteden bir kopuşun sancılarında kaynaklanmaz, otoriteye uygun bir erkek olmamak biçiminde tezahür eder. Ötekileştirici bir aile ve kültürel atmosferde yetişen Mertkan zayıf kişiliğiyle ötekiler karşısında ötekileşir.

Mensup olduğu toplumsal sınıfa ve Kemal'in ötekileştirici ideolojisine tam olarak uyum sağlamakta zorlanan ve bu açıdan "mağdur" olan Mertkan, Gül ile tanışmaya kadar karşı cinsle sağlıklı bir iletişim kurabilecek özgüvenden yoksun görünür. Mertkan ilk kez bir kadınla ilişki yaşar ve ilişkiyi başlatan Gül olur. Mertkan, cinsel ilişki dışında Gül'le herhangi bir paylaşımda bulunmaktan kaçınır, onunla doğru dürüst sohbet bile etmez, çünkü onun algısında kadın cinsel bir metadan başka bir anlam ifade etmez. Mertkan'ın kadınlara bakışı, temel olarak babasının kadınlara yaklaşımıyla örtüşür. Ev ve aile ortamında babası Kemal, kendi eşine söz hakkı tanımaz; onu doğru dürüst dinlemez hatta ciddi sağlık problemlerini bile dert edinmez. Kemal için kadın eve mahkûm ve doğurgan bir varlıktan başka bir anlam ifade etmez. Kemal'in kendi eşine olan bakışı ve ilişkileri yıllar içinde Mertkan'ın da kadına bakışını şekillendirmiştir. Bu nedenle Gül ile ilişkisi cinsel ihtiyaçlarını karşılamayı aşamaz ve kısa sürede biter.

Gül'ün yaşam biçimi, yaşadığı semt ve etnik kimliği, Mertkan'ın ilişkiyi sürdürmesini zorlaştırır. Erving Goffman'ın belirlediği, kişinin birlikte olduğu arkadaş çevresi, ait olduğu ırk ve etnik grubu nedeniyle damgalanması durumu; filmdeki

Gül karakteriyle hayat bulur. Mertkan'ın arkadaşları, Gül'ün yaşadığı semti ve memleketini öğrendiklerinde, onu komünistlikle damgalar ve Çingene olması gerekçesiyle aşağılarlar. Bu durum etnik aidiyetlerin filmde ötekileştirici bir unsur olarak kullanılmasına açıktan göndermede bulunur. Mertkan'ın arkadaşları için Çingene olmak, aşağılık bir durumdur ve bu türden kişilerle ilişki kurmak aşağılayıcıdır. Bu durum, Mertkan'ın babası Kemal için de geçerlidir. Kemal, Gül'ün memleketinin Van olduğunu öğrendiğinde, kesin bir dille oğlundan Gül'ü bırakmasını ister. Bu durum etnik kimliklere yönelik önyargıların ötekileştirme pratikleri üzerindeki etkisine yapılan açık bir gönderme olarak filmde yer almaktadır. Kemal'e göre, bu tipler "bölücüdür" ve vatan için tehlikelidir. Bu yaklaşım ötekileştirmenin temel dayanaklarından olan, diğer kimlikleri dışlayarak kendi kimliğini güvence altına almak ve diğerlerini ötekileştirerek kendini üstün niteliklerle tanımlamakla ilgili bir durumdur. Filmde Kemal her fırsatta kendini, aidiyetlerini ve kimliğini över ve bu çerçevenin dışında kalan kimlikleri aşağılar. Kemal'in "öteki" kimliklere ve aidiyetlere yaklaşımı çoğunluk mantığıyla oluşan önyargılı ve damgalayıcı nitelikte göndermeler içerir.

Çoğunluk'ta aile içi iletişimin sağlıklı, sınırlı ve samimiyetten uzak olması dikkat çeker. Karşılıklı bir iletişimden çok otoriter bir figür olan babanın direktifleri öne çıkar. Ailenin bir arada gösterildiği sahnelerde televizyon genellikle açıktır ve aile içinde bireyler arası iletişim sınırlı düzeyde gerçekleşir. Eşinden ilgi bekleyen ve bir iki kez bunu dile getiren Nazan, karşılık bulmadığı gibi, kırıcı bir dille kınanır. Mertkan'ın da annesiyle iletişimi sınırlıdır, Gül ile ilişki sürecinde, varoluşsal bunalımın derinleştiğinde bile sorunlarını annesiyle paylaşmaktan imtina eder. Mertkan, babası ondan Gül'den ayrılmasını istediğinde bir bunalım ve kararsızlık evresine girer. Mertkan'ın içine girdiği bunalımı fark eden annesi, ona Gül'le birlikte olmak isteyip istemediğini sorar. Mertkan, 'bilmem' diye cevap verir. Mertkan'ın bu cevabı birçok konu için geçerlidir. Onun kendi başına bildiği ve savunduğu hiçbir şey yoktur. Kendi doğruları ve sorulara vereceği cevaplar olmadığı için Mertkan, baba otoritesine uymaktan başka yol bulamayacaktır.

Kemal, oğlu Mertkan üzerinde ciddi bir otoriteye sahiptir. Sistemle bütünleşmiş bir karakter olan baba, oğluna kendi doğrularını tartışılmaz biçimde dayatır. Kemal, kendisi gibi olmayan herkese karşı önyargılıdır ve kendi kriterlerine uymayan insanları bölücü, zararlı ve güvenilmez olarak nitelendirir. Kemal'in kendini farklı toplumsal kesimlerden soyutlayışı, hem kendisine bir varlık alanı yaratır hem de bu alan üzerinde mikro iktidarını sağlamasına olanak verir. Kemal, aynı zamanda etnosantrik bir eğilime sahiptir ve kendi sosyo-kültürel kriterlerine göre insanları değerlendirir. Kendi değer yargıları ve ölçütlerine uymayan herkese bir damga vurur. Kendi oğlunu bile askerden kaçmakla suçlar ve arkadaş çevresiyle birlikte onu askere göndermek için üzerinde baskı oluşturur. Baba otoritesi, Mertkan'ın Gül ile ilişkisini etkiler. Kemal Gül'ü, etnik kimliği, mensup olduğu sınıf ve memleketi nedeniyle kendi oğluna uygun görmez. Otoriter ve ben merkezci bir baba olarak kemal, Mertkan'a Gül'ü bırakmasını emreder, kişiliği oturmamış ve kendi değerlerini yaratamamış olan Mertkan, babasına direnemez, kız arkadaşından ayrılmamın yollarını bulmaya çalışır ve ayrılır. Mertkan, iradesizliği ve zayıflığıyla bir hiçtir ve baba otoritesine koşulsuz boyun eğmektedir. Egemen sistemin aile içinde temsil eden babasının bunaltıcı otoritesi altında ezilen Mertkan, bir anlamda mensubu olduğu, nemalandığı sistemin ötekisi olur çünkü kendisinden beklenen biçimde sınıfına ve ailesine uygun davranışlar sergileyememektedir.

Varoluşsal bir bunalım içine giren Mertkan, karşılaştığı en basit sorunları bile çözme iradesine sahip olmaktan uzaktır. Gül ile tanışması Mertkan'ı başka yaşam biçimleriyle tanıştırmak ancak kendi sınıfından farklı olan bu insanlar ve içinde buldukları zor koşullar, onda bir duyarlılık oluşturmaz. Mertkan'ın duyarsızlığı, yetiştirilme tarzı ve etkileşime girdiği kesimlerle kendi özünü oluşturmasıyla açıklanabilecek şekilde tasvir edilir. Mertkan, yıllarca babasının ona öğretmeye çalıştığı doğruların etkisindedir ve bu doğruları tartışmak için ne gücü ne de çabası vardır. Kemal'in anlayışına göre, eve gelen gündelikçi, inşaatlarında çalışan işçiler, sorun yaşadıkları taksi şoförü, kısacası kendileri dışındaki herkes, kötü niyetlidir ve onlara güvenilemez. Mertkan, yıllarca maruz kaldığı babasının ve etkisine girdiği çevrenin bir ürünü olarak, değişmeyecek kadar şekillendirilir. Mertkan'ın Gül ile ilişkiye girmesi ve farklı hayatlar tanımış olması ona varoluşsal bunalım olarak yansır ancak olumlu yönde bir değişim söz konusu olmaz. Mertkan birey olarak özerkleşmez.

Mertkan, isteklerini gerçekleştirme için gereken irade ve güçten yoksundur. Yirmili yaşlarda bir yetişkin olmasına rağmen, babasının direktifleriyle yaşar; babası, onun istemi dışında onu saunaya götürür, istemediği ortamlara sokar ve saçının uzunluğuna kısalığına bile karışır. Mertkan, babası, annesi ve ilişki kurduğu Gül ile sağlıklı bir iletişim kuramaz ve kendi gerçekliği ile yüzleşmekten kaçınır. Kullandığı araç bozulduğunda binmek zorunda kaldığı minibüsteki insanlar, Gül'ün yaşadığı semtin sakinleri ve babasının sahibi olduğu inşaatlarda çalışan işçiler, kısacası kendinden olmayanların hepsi Mertkan'a yabancıdır ve onlarla sağlıklı bir iletişim kurması neredeyse imkansızdır.

Kendisini özgür bir birey olarak konumlandıramayan Mertkan, diğer insanları da özgür insanlar olarak algılayamaz ve onlarla sağlıklı bir iletişim kuramaz. İnsanlarla düzgün iletişim kuramayan Mertkan, sorunlarını çözememenin yol açtığı bunalım içinde sık sık küfür eder ve kırıp dökerek öfkesini boşaltır. Mertkan'ın filmin birçok sahnesinde çaresizce başvurduğu bu yöntem kendisine bir fayda sağlamaz, sadece öfkesini yanlış yöne sevk ederek çıkışsızlığını derinleştirir.

Mertkan, ilişki içinde olduğu sınırlı sayıda insanla sağlıklı ilişkiler kuramayan, yaratıcı herhangi bir faaliyeti bulunmayan ve babasının gölgesinde yaşayan bir parazit olarak tasvir edilir. Tüm bunların ötesinde Mertkan, kendini zihinsel anlamda yönlendirebilme yeteneğinden yoksundur ve yaşamıyla ilgili basit kararları dahi kendi başına verememektedir. Filmde

varoluşsal bir bunalım ve derin bir yabancılaşma yaşadığı görülen Mertkan, nerdeyse patolojik bir vaka olabilecek kadar zayıf kişilikli bir karakterdir.

Mertkan, içine girdiği derin bunalımları ve yabancılaşmayı aşamaz çünkü aşmak için gerekli iradeyi gösteremez. Seçimlerini, sürekli kendini reddetme yönünde yapar. Ötekilerle ilişkileri, kendisi için bir cehenneme dönüşür. Mertkan, iradesini ve yazgısını kendi eline alamaz ve babasının ona çizdiği hayatı yaşamayı seçer. Mertkan'ın babasına ve sisteme boyun eğmesinin temel nedeni maddi bolluk, aile hayatı ve konfordur. Mertkan modern hayatın tek boyutlu bir insanıdır ve bu insan tipi eleştirel akıldan yoksun, dar görüşlü ve gönüllü olarak sahte ihtiyaçlarını tatmin etme peşinde koşan sığ bir insan tipidir. Sadece bir tüketici olan ve içinde bulunduğu konfordan vazgeçemeyen Mertkan'ın yaşadığı bunalımı aşması onun düşünemeyeceği kadar uzağındadır.

Mertkan'ı tutunacak bir umut olarak gören Gül ise kendi yazgısına boyun eğmeyen bir karakter olarak sunulur. Kendi ailesinden ve geleneksel toplumsal yapının baskılarından kaçarak; İstanbul'da tutunmak için mücadele etmeyi seçen, okumaya çalışan bir kadın olan Gül, Mertkan'dan farklı olarak yazgısına karşı direnmeyi seçmiştir ancak mevcut koşullar ve sistem onu da yenilgiye uğratır.

7. Sonuç ve Değerlendirme

Çoğunluk ve azınlık kavramları ötekileştirme mantığı içinde, kendilerini çoğunlukta görenler için psikolojik bir motivasyon kaynağı oluşturur. Kendilerini çoğunluğa mensup görenler, azınlık olarak gördükleri kesimleri dışlama ve damgalamayı doğru ve haklı bir edim olarak görürler. Bu bağlamda Çoğunluk'ta egemen olan zihniyet net bir sayısal karşılığı olmayan ancak egemen sistemle uyumlu olması bağlamında kendilerini çoğunluk olarak gören bir kesimin tasviridir. Film, Meltem Ahıska (2010: 223)'nin de belirttiği üzere çoğunluğu kitle ile özdeşleştirmeden genç bir erkek karakterin büyümesi etrafında tek bir "birey" üzerinden, toplumsal bir süreç olarak çoğunluğun nasıl oluşturulduğunu, kurulduğunu betimlemektedir.

Çoğunluk'ta, egemen ideoloji ile kendini özdeşleştiren ve makbul gördüğü vatandaşlar dışında kalan herkesi, damgalayan, ötekileştiren Kemal'in süreç içinde oğlu Mertkan'ı da kendisine benzetmesi tasvir edilir. Mertkan, Gül ile karşılaşması, ilişki kurması ve ayrılması sürecinde babasının otoritesini derinden hisseder. Mertkan babasıyla uyumsuzluğunu kısmen fark eder ancak iradesizliği ve zayıf karakteri onun babasından farklılaşmasına izin vermez. Mertkan yaşadığı varoluşsal krizi babasını aşarak değil onunla aynılaşarak çözmeye yönelir, nedensizce inşaatlarında çalışan işçilere sataşır, Gül'den ayrılır ve babasının kendisi hakkında aldığı kararlara biat eder. Mertkan bir anlamda özgür bir birey olmak yerine otoriteye boyun eğen "mutlu" bir köle olmayı seçer.

Çoğunluk, maddi gücü elinde bulduran bir azınlığın, kendileri dışında gördükleri, sınıfsal ve kültürel kimliklere mensup kişilerin damgalanması, ötekileştirmesi üzerine kurulur. Filmde ötekileştirmenin diyalektiği, ötekileştirenlerin de ötekileşmesi ekseninde tasvir edilir. Ötekileştirici bir toplumsal sınıfın mensubu olan Mertkan babasının ötekileştirici yaklaşımlarıyla farklı toplumsal kesimlere karşı zehirlenir, sağlıklı bir iletişim ve etkileşim içine giremez varoluşsal bir bunalım yaşar.

Çoğunluk'ta, farklı sınıf ve kültürlere mensup iki birey değişik şekillerde ve farklı sebeplerden dolayı yaşadıkları sorunların üstesinden gelememektedir. Filmde Mertkan ve Gül için bir çıkış yolu gösterilmez aksine mevcut şartlarda Mertkan ve Gül için yenilginin kaçınılmaz olduğu vurgulanır. Mertkan, "çoğunlukla" bütünleşen babasına boyun eğerek ötekileştirmenin diyalektiği içinde sisteme yenilirken; Gül, sistemi temsil eden temel birimlerden olan aile kurumuna ve geleneksel toplum yapısına yenilir. Mertkan'ın babasının "şefkatli" kollarına sığınması ve ötekileştirenlerin safına katılması belli bir konfor vaat eder ancak varoluşsal bunalımların aşılabileceği anlamı taşımaz. Dolayısıyla Çoğunluk ne ötekileştirilen Gül için ne de varoluşsal bunalım yaşayan Mertkan için gerçekçi bir çözüm perspektifi sunmamaktadır.

Kaynakça

Ahıska, M (2012). "İktidar ve Taşlaşma: Çoğunluk Filminin Düşündürdükleri". Bir Kapıdan Gireceksin: Türkiye Sineması Üzerine Denemeler, Umut Tümay Arslan (der.) içinde, İstanbul : Metis. 219-231.

Bilgin, Nuri (2007a). Kimlik İnşası, İzmir: Aşına Kitaplar.

Bilgin, Nuri (2007b). Sosyal Psikoloji Sözlüğü, İstanbul: Bağlam Yayınları.

Cuche, Denys (2013). Sosyal Bilimlerde Kültür Kavramı, Çev. Turgut Arnas İstanbul: Bağlam.

Çapar, Mustafa (2006). Türkiye'de Eğitim ve 'Öteki Türkler', Ankara: Maki Basım Yayın.

Deniz, Kemal ve Akmeşe, Zuhal (2015). Sinemada Toplumsal Eşitsizliklerin Temsili: "Çoğunluk Filmi Örneği". Erciyes İletişim Dergisi. 4(1). 86-96.

- Emiroğlu, Kudret ve Aydın, Suavi (2003). Antropoloji Sözlüğü, Ankara: Bilim ve Sanat.
- Goffman, Erving (2014). Damga Örselenmiş Kimliğin İdare Ediliş Üzerine Notlar. Çev. Ş. Geniş, L. Ünsaldı, S.N. Ağırnaslı. Ankara: Heretik.
- Göregenli, Melek (2102). “Temel Kavramlar: Önyargı Kalıpyargı ve Ayrımcılık” Ayrımcılık Çok Boyutlu Yaklaşımlar, Kenan Çayır ve M.A. Ceyhan. (der.) içinde, İstanbul : İstanbul Bilgi Üniversitesi yayınları. 17-27.
- Kundakçı, F. Seda (2013). “Heteroseksizm ve Ötekileştirme Eleştirisi”, Liberal Düşünce, 18 (71): 65-79.
- Maalouf, Amin (2000). Ölümçül Kimlikler, Çev. Aysel Bora. İstanbul: YKY.
- İnceoğlu Metin (2010). Tutum, Algı, İletişim, İstanbul: Beykent Üniversitesi Yayınevi.
- İnceoğlu, Yasemin ve Çoban, Savaş (2014). “Ötekileştirme Sürecinde Medyanın Yeri”. Azınlıklar, Ötekiler ve Medya. İnceoğlu, Yasemin ve Çoban, Savaş. (der.) içinde, İstanbul: Ayrıntı, 50-102.
- Schnapper, Dominique (2005). Sosyoloji Düşüncesinin Özünde Öteki ile İlişki. Çev. Ayşegül Sönmezay. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Slattery, Martin (2012). Sosyolojide Temel Fikirler, Çev. Şebnem Özkan, Ankara: Sentez Yayıncılık.
- Suvari, Ç. Ceyhan (2007). “Kimlik”. Kavram Sözlüğü 1. Fikret Başkaya (der.) içinde, Ankara: Maki Basım Yayın: 283-295.
- Özbudun, Sibel (2003). Kültür Halleri, Ankara: Kültür Halleri.
- Uluç, Güliz (2009). Medya ve Oryantalizm, İstanbul: Anahtar Kitaplar.
- Tekeli, İlhan (1987). Tarih Yazımı Üzerine Düşünmek, Ankara: Dost Kitabevi.